

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Черкашина Михайла Миколайовича
Особливості стану здоров'я дітей і підлітків в умовах воєнного часу»,
що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 22 Охорона здоров'я за спеціальністю 222 Медицина

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи. Здобувачем Черкашиним Михайлом Миколайовичем повністю виконано індивідуальний навчальний план відповідно до освітньо-наукової програми аспірантури Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, що повністю відповідає Національній рамці кваліфікацій та вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261. Черкашин Михайло Миколайович здобув глибокі знання зі спеціальності; оволодів загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору; набув універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять; набув мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи англійською мовою в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності.

Індивідуальний план наукової роботи Черкашина Михайла Миколайовича був затверджений рішенням вченої ради медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 25 листопада

р., протокол № 1. Науковий керівник: д. мед. н., професор Шевченко Наталя Станіславівна, завідувачка кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Термін виконання роботи: 2022-2026 роки.

Всі розділи індивідуального плану наукової роботи Черкашина Михайла Миколайовича виконані своєчасно в установлені терміни, що підтверджено результатами піврічної проміжної, підсумкової (річної) та заключної атестації. Дослідження проведені своєчасно і в повному обсязі із застосуванням сучасних та інформативних методів. В ході виконання дослідження Черкашин М.М. проявив себе ініціативним організатором, який здатний знаходити нові вирішення завдань, демонструє достатній рівень наукової підготовки, вміння працювати з науковою літературою, аналізувати отримані дані та формулювати обґрунтовані висновки. Відзначається наполегливістю та дотриманням вимог академічної доброчесності.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у лютому 2022 року стало найбільшою наземною війною в Європі з часів Другої світової війни та спричинило масштабну гуманітарну кризу, масове вимушене переміщення населення і значні втрати серед цивільного населення. Найбільш вразливою категорією до наслідків війни є діти та підлітки, які зазнали впливу численних психотравмуючих чинників: безпосереднього перебування в зоні бойових дій, вимушеної міграції, втрати близьких, розлуки з родиною та руйнування звичного способу життя. Результати сучасних досліджень свідчать про високу поширеність посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних розладів серед дітей, які постраждали від війни. Водночас дані різних авторів суттєво відрізняються, що обумовлено неоднорідністю досліджуваних груп, різною інтенсивністю воєнного впливу та використанням різних психодіагностичних інструментів.

Крім психічних розладів, тривалий воєнний стрес сприяє розвитку та загостренню соматичної патології. Проте більшість досліджень присвячена

окремим захворюванням, тоді як комплексна оцінка психічного і соматичного здоров'я дітей, особливо тих, які до війни вважалися практично здоровими, залишається недостатньо вивченою. Подовження війни та накопичення її негативних наслідків визначають необхідність комплексного вивчення впливу тривалого воєнного стресу на психічне і фізичне здоров'я дітей та підлітків, що й зумовило актуальність, мету і завдання проведеного дослідження.

Мета: вдосконалити профілактику порушень стану здоров'я дітей і підлітків в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей їхнього ментального та соматичного здоров'я, потреби в медичній допомозі.

Реалізація мети зумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань:

1. Надати характеристику ознак посттравматичного стресу у дітей – довоєнних мешканців м. Харкова.
2. Визначити провідні зміни в психологічному статусі дітей з урахуванням міграційних процесів.
3. Надати характеристику асоційованих зі стресом соматичних змін у дітей і підлітків під час війни в Україні.
4. Вивчити динаміку звернень за медичною допомогою дітей і підлітків протягом війни та надати характеристику змінам соматичного здоров'я дітей.
5. Визначити основні фактори погіршення здоров'я дітей і підлітків в умовах війни з урахуванням ознак посттравматичного стресу і міграційних процесів.

Об'єкт дослідження: зміни загального стану здоров'я і психологічного статусу дітей і підлітків – довоєнних мешканців м. Харкова.

Предмет дослідження: фактори погіршення здоров'я дітей і підлітків в умовах війни з урахуванням наявності ознак посттравматичного стресу, стрес-асоційованих соматичних розладів, потреби дітей в медичній допомозі, числа і характеру записів в медичних картах дітей на етапах первинної і вторинної спеціалізованої ланки системи охорони здоров'я.

Методи дослідження: он-лайн опитування (скринінг дитячих та підліткових травм, версія 2 (Child and Adolescent Trauma Screen - 2); спеціалізована дитяча версія опитувальника соматичних симптомів (Children's Somatic Symptoms Inventory-8 (CSSI-8)), аналіз даних медичних записів Електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ) відповідно до Міжнародної класифікації первинної медичної допомоги, друге видання (International Classification of Primary Care-2, ICPC-2) та за міжнародною класифікацією хвороб X перегляду (МКХ - 10); статистичні (параметричні, непараметричні, кореляційний аналіз, розрахунок відносного ризику, побудова рівняння логістичної регресії).

3. Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів та їх наукова новизна.

Дисертація є самостійним закінченим науковим дослідженням автора. Дисертантом визначено основний напрям, мету та завдання дослідження; складено план роботи та розроблені її основні теоретичні і практичні положення. Автором проведено аналіз вітчизняних та закордонних публікацій за напрямом дослідження. Здобувачем самостійно проведено статистичне опрацювання первинних даних за допомогою стандартних статистичних методів і викладено в матеріалах дисертації у вигляді таблиць. Самостійно написані розділи дисертації. Дисертант спільно з науковим керівником сформулював основні положення та висновки роботи. Підготовлено публікації за матеріалами дисертаційної роботи у періодичних фахових наукових виданнях. У роботах, опублікованих у співавторстві з науковим керівником д.мед.н., проф. Шевченко Н.С., канд.мед.наук, доцентом Шлеєнковою Г.О., канд.мед.наук, доцентом Носовою О.М., канд.мед.наук, доцентом Волошиним К.В., особистий внесок здобувача є переважаючим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є фрагментом науково-дослідної роботи Державної установи «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків Національної академії

медичних наук України» «Дослідити особливості перебігу хронічних захворювань у підлітків в умовах війни та повоєнного часу та удосконалити систему їхньої медико-психологічної реабілітації» (термін виконання 2024–2026 рр., номер державної реєстрації 0123U103127).

наукові положення, розроблені особисто дисертантом та їх новизна. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження здобувача. Концепція дослідження розроблена у співпраці з науковим керівником, спільно визначено мету та сформульовано основні завдання дослідження. Черкашиним М.М. особисто виконано літературний пошук, самостійно здійснено онлайн-опитування і визначено групи дослідження, сформовано електронну базу даних, обрано відповідні методи і здійснено статистичний аналіз результатів, що дозволило визначити основні закономірності, Висновки та практичні рекомендації сформульовано спільно з науковим керівником. Представлені в дисертації результати досліджень, положення, структура є результатом реалізації авторських ідей і самостійно виконаної наукової праці. При виконанні роботи автором не використовувались ідеї чи розробки інших співавторів без відповідного посилання, конфлікт інтересів відсутній.

Дисертаційне дослідження є комплексним аналізом клінічних досліджень та літератури з обраної теми разом з ґрунтовними висновками. Огляд бази наукових джерел переконує в її інформативності та достовірності, що дозволило автору зробити самостійні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів. Здобувачем Черкашиним М.М. вперше встановлено поширеність та особливості проявів ознак посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у дітей, які до початку повномасштабної війни проживали в м. Харкові, з урахуванням віку, статі дітей та міграції родин протягом воєнного часу, що дозволило розширити уявлення про зміни ментального і соматичного здоров'я дітей і підлітків України в умовах повномасштабної російсько-української війни. Показано,

що в структурі психічних порушень домінують симптоми інтрузії (вторгнення травматичних переживань), гіперзбудження та агресивного реагування.

Вперше доведено, що зі збільшенням тривалості війни достовірно зростає потреба дітей у медичній допомозі. Виявлено збільшення кількості звернень до лікарів первинної медичної допомоги, накопичення хронічної патології, насамперед з боку органа зору, ендокринної, кістково-м'язової та сечостатевої систем, а також інфекційних і паразитарних хвороб. Вперше показано, що на четвертому році війни відбувається зниження частоти і вираженості ознак ПТСР з одночасним збільшенням соматичної захворюваності.

Вперше визначено, що провідними чинниками погіршення загального стану здоров'я дітей і підлітків, які до війни проживали в м. Харкові, є накопичення психоемоційних порушень, погіршення матеріального становища сім'ї та вимушена міграція як у межах України, так і за її кордон. Встановлено, що стрес-асоційовані соматичні прояви, зокрема інтенсивний біль у ділянці серця, задишка, судоми, хронічний абдомінальний біль, цефалгії та інші функціональні скарги, не свідчать про наявність органічної патології, проте можуть розглядатися як клінічні маркери несприятливого психічного стану дітей.

Вперше встановлено, що динаміка психологічного стану дітей під час війни визначається комплексною дією демографічних, соціальних та психоемоційних чинників. Визначено найбільш значущі предиктори його погіршення, до яких належать вік і стать дитини, місце її перебування під час війни, рівень освіти та сімейний стан батьків, матеріальне благополуччя родини, а також рівень психотравматизації, визначений за результатами скринінгового обстеження із застосуванням опитувальника CATS-2.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Усі наукові результати достовірні та достатньо обґрунтовані, що підтверджується наступними положеннями:

в роботі використані сучасні методи дослідження, які здатні повною

мірою вирішити поставлені завдання і свідчать про високий методичний та науковий рівень роботи. Висновки ґрунтуються на достатній кількості спостережень та правильному розподілу груп, у дослідженні взяли участь дослідження 1819 осіб, (77,87 %) перебували в м. Харкові, в інших містах України (275 осіб, 11,77 %) та за кордоном (242 особи, 10,36 %);

статистична обробка результатів адекватна і відповідає вимогам наукової роботи; при аналізі отриманих результатів Черкашиним М.М. було застосовано засоби програмного забезпечення OpenOffice та ліцензованої програми STATISTICA 6.1, STATA / SE 12.0 для Windows;

дисертація виконана згідно правил ІСНАЛСР, Гельсінкської декларації (2008 р.) і Конвенції про захист прав і гідності людини у разі участі її у біомедичних дослідженнях, де вона виступає їх об'єктом;

достатня кількість наукових публікацій (7), що прямо відповідають темі дисертації, широке обговорення результатів дослідження на науково-практичних конференціях.

Нові науково обґрунтовані теоретичні та/або експериментальні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для певної галузі знань та підтверджуються документами, які засвідчують проведення таких досліджень.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в суттєвому доповненні теоретичних засад педіатрії і внутрішньої медицини, психіатрії, психології, новому розв'язанні проблеми збереження ментального здоров'я підростаючого покоління та витоків формування хронічної соматичної патології у підлітків в умовах воєнного часу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні положення, мають теоретико-прикладну спрямованість і можуть бути використані у:

– *освітньому процесі* – як основа для розширення відомостей про сучасні аспекти змін психологічного стану дітей- мешканців м.Харкова, накопичення

змін стану здоров'я і формування хронічної патології в умовах воєнного часу сучасних підлітків, у викладанні педіатрії, внутрішньої медицини, соціальної медицини, психології та психіатрії, впровадженням отриманих відомостей у науковий процес відповідних кафедр медичних закладів вищої освіти;

– *практичній діяльності* закладів охорони здоров'я щодо відокремлення групи дітей, які мають ризик погіршення стану здоров'я під час війни; розширення підходів щодо раннього виявлення психологічних порушень у дітей відповідного віку і статі, що пов'язано із подальшим погіршенням соматичного здоров'я дітей;

– *науково-дослідній діяльності* – для проведення подальших поглиблених наукових досліджень щодо попередження розвитку порушень стану здоров'я дітей і накопичення патології в молодому віці в умовах подовження війни в Україні і перебування в прифронтовому регіоні.

Результати роботи впроваджено у роботу КНП «Міська дитячої

п
о
л
і
к
л

і Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором у публікації. За темою дисертації опубліковано 7 наукових робіт, у тому числі 4 статті, з яких 3 – у рецензованих фахових періодичних виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази Scopus, та 1 стаття – у рецензованих фаховому періодичному виданні України за спеціальністю «222 – Медицина» категорії Б та 3 тез, з яких 1 – у виданні, включеного до Міжнародної наукометричної бази Scopus, 2 - у збірниках тез вітчизняних науково-практичних заходів.

2 Провідний внесок за обсягом у матеріали публікацій належить здобувачу. Опубліковані в співавторстві наукові статті повністю відображають

»

концепцію роботи, підтверджують ідеї і рішення поставлених дисертантом завдань.

Статті у рецензованих фахових періодичних виданнях України, включених до міжнародної наукометричної бази Scopus:

Шлеєнкова Г.О., Кулик С.А., Шевченко Н.С., Черкашин М.М., Головіна О.В., Носова О.М. Результати скринінгу психічного здоров'я дітей, що вимушено покинули Україну в 2022 році. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Медицина». 2024. Т. 32. № 1(48). С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.26565/2313-6693-2024-48-0>

Особистий внесок здобувача становить 60,0 % праці: аналіз літературних джерел, систематизація даних, написання основного тексту, формулювання висновків). Видання входить до міжнародних наукометричних баз Scopus (Q3 за класифікацією SCImago Journal & Country Rank).

Shlieienkova H.O., Cherkashyn M.M., Voloshyn K.V., Rzhavska O.O., Tsiura O.M., Shevchenko N.S. Analysis of the impact of traumatic stress on the health of children and adolescents *Wiadomości Lekarskie Medical Advances (Wiad Lek.*

(Особистий внесок здобувача 70,0% праці: ідея та дизайн дослідження, збір та аналіз статистичних даних, формулювання висновків). Видання входить до міжнародних наукометричних баз Scopus.

3) Шевченко Н.С., Черкашин М.М. Накопичення потенційно посттравматичних симптомів у дітей, довоєнних мешканців міста Харкова, з урахуванням їх міграції. Психіатрія, неврологія та медична психологія. 2026. Т. 13. № 2(34). С. 302–313. DOI: <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2026-34-06>

(Особистий внесок здобувача 80,0% праці: проведення дослідження, збір даних, формування електронної бази даних, статистична обробка отриманих результатів, написання тексту, формулювання висновків). Видання входить до міжнародних наукометричних баз Scopus.

Шевченко Н.С., Черкашин М.М., Шлеєнкова Г.О., Носова О.М. Зміни психо-

соматичного статусу дітей – мешканців прифронтового м. Харкова. Медицина сьогодні і завтра. – 2025. - 94(4). DOI: <https://doi.org/10.35339/msz.2025.94.4.shc>

(Особистий внесок здобувача 80,0% праці: проведення дослідження, збір даних, формування електронної бази даних, статистична обробка отриманих результатів, написання тексту, формулювання висновків). Видання категорії Б.

Повний список публікацій додається.

Дотримання академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, наукових праць здобувачки та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Відомості щодо проведення біоетичної експертизи дисертації на етапі планування роботи та повторної біоетичної експертизи дисертаційного дослідження щодо відповідності дотримання принципів і норм біоетики за результатами відкритого розгляду матеріалів дисертацій на засіданні Комісії з питань етики медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

Черкашиним Михайлом Миколайовичем вчасно представлені всі матеріали в комісію з питань етики медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна з метою проведення біоетичної експертизи дисертаційного дослідження щодо відповідності дотримання принципів і норм біоетики. Всі клініко-інструментальні дослідження проведено відповідно до вимог біоетики з дотриманням положень Гельсінської декларації (1964 р.), прийнятої Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації, Конвенції про права людини та біомедицину (Рада Європи, 1977 р.), Міжнародному кодексу медичної етики 1983 р., відповідним положенням ВООЗ, та законам України, «Типового положення про комісію з питань етики»,

затверджених наказами МСЗ України № 523 від 12.07.2012 р. та № 616 від 03.08.2012 р..

Комплексну програму досліджень дисертаційної роботи **ЧЕРКШИНА М.М.** розглянуто та погоджено Комітетом з біоетики Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (витяг протоколу № 5 від 11.03.2026 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження, теоретичні та практичні висновки та рекомендації були оприлюднені та доповідались на 8 вітчизняних науково-практичних заходах (у тому числі 3 – у формі усної доповіді та публікації тез, 5 – у формі публікації тез у збірнику матеріалів):

Основні положення і результати дисертаційного дослідження, теоретичні та практичні висновки та рекомендації були оприлюднені та доповідались на 9 вітчизняних науково-практичних заходах (у тому числі 3 з публікацією тез, в т.ч. в журналі, який входить до наукометричної бази Scopus):

VIII, IX, X, XI Науково-практична конференція з міжнародною участю «Проблеми сьогодення в педіатрії» (м. Харків, 23 лютого 2023 р.; 29 лютого 2024 р.; 27 лютого 2025 р.; 26 лютого 2026 р.);

щорічна Науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків» (м. Харків, 15–16 листопада 2023 р., 13-14 листопада 2024 р., 12–14 листопада 2025 року);

VII Конгрес Української Академії педіатричних спеціальностей, м. Львів, 6-8 червня 2025 р.;

майстер-клас RedSMART Практикум, м. Харків, 24.04.2026 р..

Оцінка структури, мови та стилю дисертації. Матеріали дисертації викладено послідовно у формально-логічний спосіб з дотриманням наукового стилю викладення; викладена державною мовою, якою здобувач володіє досконало. Матеріали дисертації викладено з дотриманням норм наукового стилю: точність, ясність, логічність, об'єктивність; між послідовними

частинами дисертації наявний чіткий причинно-наслідковий зв'язок. Дисертацію написано з правильним вживанням фахової термінології. Спосіб подання матеріалів дослідження, наукових положень дисертації, висновків та рекомендацій забезпечують доступність їх сприйняття. Зміст, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року No 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН No 759 від 31.05.2019), і вимогам Постанови Кабінету Міністрів України No 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту. За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертація Черкашина М.М. повністю відповідає паспорту спеціальності галузі знань 22 Охорона здоров'я за спеціальністю 222 Медицина.

Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту. Здобувачем було представлено основні результати дисертаційної роботи на засіданні кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна щодо попередньої експертизи дисертації у формі презентації і наукової дискусії після її завершення. За підсумком обговорення, дисертаційне дослідження було оцінено позитивно. Дисертаційна робота Черкашина Михайла Миколайовича виконана на високому науковому рівні та є цілісним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам чинного законодавства України.

На підставі розгляду дисертації, наукових публікацій, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також за результатами фахового семінару від 19.05.2026 р. (протокол № 12) встановлено, що результати виконаного наукового дослідження вирішують актуальну задачу сучасної

медицини, а саме: вдосконалення профілактики порушень стану здоров'я дітей і підлітків в умовах воєнного часу з урахуванням особливостей їхнього ментального та соматичного здоров'я, потреби в медичній допомозі.

Враховуючи високий рівень дослідження, актуальність, новизну, практичну цінність отриманих результатів та відповідність роботи спеціальності, дисертація ЧЕРКАШИНА М.М. «Особливості стану здоров'я дітей і підлітків в умовах воєнного часу» рекомендовано до офіційного захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 22 Охорона здоров'я за спеціальністю 222 Медицина.

Головуючий, кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри педіатрії медичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н.Каразіна

Тетяна Головка